

РЕЦЕНЗІЇ

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Т.І. ПОНОМАРЬОВОЇ
«ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ В УКРАЇНІ»¹
ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ НАЗИМКА Є.С.**

Проблема віктимності є однією із найменш розроблених, а тому дискусійних у кримінологічній науці. Феномен поведінки жертви, закладений в детермінаційний комплекс кримінально протиправної діяльності потребує також детального вивчення з точки зору необхідності формування сучасного підходу до реалізації запобіжної діяльності в Україні. Стабільне зростання кількісного показника злочинності та негативна зміна якісного свідчать про інтенсифікацію криміногенних загроз, більшість із яких безпосередньо пов'язана із роллю жертви в механізмі протиправної поведінки суб'єкта кримінального правопорушення. Особливу небезпеку становлять випадки віктимізації неповнолітніх осіб, які є найбільш уразливою категорією населення. У зв'язку із цим неможливо переоцінити важливість та своєчасність комплексного аналізу науково-прикладної проблеми ювенальної віктимності, її детермінації та механізму, що позитивним чином вплине на майбутню кримінологічну ситуацію в країні.

Вирішенню цього питання й присвячене монографічне дослідження Пономарьової Т.І. «Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні», в якому приділено увагу висвітленню особливостей феноменології ювенальної віктимності в Україні, розгляду структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення, інтеракції кримінального правопорушника та неповнолітнього потерпілого в механізмі кримінально протиправної поведінки, її впливу на мотивацію кримінального правопорушення тощо.

Монографія Пономарьової Т.І. складається з п'яти розділів кожен із яких вказує на окремі етапи дослідження.

Так, у першому розділі монографії «*Феноменологічний аналіз віктимності неповнолітніх*» розглянуто особливості методології ювенальної віктимології, а також методичні засади дослідження ювенальної віктимності, досліджено генезу становлення та розвитку кримінального законодавства в частині захисту прав та свобод неповнолітніх осіб від протиправних посягань, проведено аналіз наукової та навчальної літератури, в якій висвітлено доктринальні підходи до етіології віктимності неповнолітніх осіб, встановлено поняття, функції та змістовні складові сучасної ювенальної віктимології. Результатом такого дослідження є вироблення цілісного доктринального підходу до формування загальної концепції цього феномену, розроблення пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінологічної політики в частині запобігання віктимній поведінці неповнолітніх.

У другому розділі монографії «*Детермінація віктимізації неповнолітніх осіб*» автором визначена необхідність розгляду неповнолітнього як об'єкта віктимологічного запобігання, детермінації ювенальної віктимності: основних чинників формування віктимної поведінки неповнолітніх, структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення, класифікації і типології неповнолітніх жертв кримінально протиправних посягань. Крізь призму емпірико-технічної методології автором було визначено детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб, який складається з таких елементів, як: 1) суб'єктивний фактор ризику – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально

¹ Пономарьова Т. І. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні : монографія / Т. І. Пономарьова ; за заг. ред. Є. С. Назимка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 368 с.

протиправну поведінку суб'єкта правопорушення; 2) умовно-ситуативні корелянти – явища та процеси об'єктивної реальності, котрі опосередковано або напряду впливають на поведінку особи; 3) мотиваційний механізм – поведінкові особливості кримінального правопорушника, котрі впливають на обрання способу реагування.

У розділі також було запропоновано новий підхід до типологізації неповнолітніх жертв кримінального правопорушення та визначено такі типи: 1) всебічно-віктимний – неповнолітні особи, наділені рисами, які зумовлюють їй високий віктимний потенціал; 2) ірраціонально-некритичний – неповнолітні особи, які є віктимними через своє незнання та невміння правильно оцінювати життєві ситуації; 3) провокативно-імпульсивний – активно-агресивні неповнолітні, які своїми діями провокують суб'єкта на вчинення кримінального правопорушення; 4) лабільний – неповнолітні особи, які несвідомо ставлять себе під загрозу через психологічні особливості нервової системи та швидкості сприйняття (такі особи часто стають хронічними/рецидивними жертвами); 5) жертви-ретристи – неповнолітні особи, віктимна поведінка яких зумовлена фактичною віддаленістю від суспільства, що призвело до втрати орієнтування у правилах безпечної поведінки.

Третій розділ монографії «*Механізм віктимної поведінки неповнолітніх осіб*» присвячений визначенню ролі специфічного психоемоційного стану неповнолітнього в механізмі віктимізації, розгляду особливостей взаємодії кримінального правопорушника та неповнолітнього потерпілого в механізмі кримінально протиправної поведінки, а також встановлення змістовних елементів мотивації кримінального правопорушення. В ході дослідження автор демонструє сучасний підхід до розгляду проблеми ювенальної віктимності та виокремлює такі складники специфічного психоемоційного стану як: 1) адиктивні постнеонатальні залежності; 2) деструктивні залежності; 3) патологічні психопатичні стани та захворювання; 4) окремі тимчасові шоківі фактори, зумовлені неспецифічними умовами життя.

В дослідженні вперше в кримінологічній науці проведено кореляційні зв'язки між реактивним розладом прив'язаності неповнолітніх осіб та їх поступовою віктимізацією. Доведено, що віктимна поведінка неповнолітніх осіб, які страждають на реактивний розлад прив'язаності, є інфантильною (регресною), стимулюючою (фіктивно провокуючою) або ситуативною. Причинами віктимізації таких підлітків є їх конформність, а також трансформаційні процеси у свідомості, спричинені неправильним підходом батьків до взаємодії із власними дітьми.

Автором також було запропоновано нетипову класифікацію видів зв'язку неповнолітньої жертви з кримінальним правопорушником: поліхронічний – взаємозв'язок, який триває достатньо тривалий час та зумовлений наявністю спільних інтересів, справ тощо (такий зв'язок повинен тривати не менше року); спорадичний – взаємозв'язок, який має місце від «випадку до випадку», часто – зустрічі жертви з правопорушником є збігом обставин (наприклад, вони є сусідами тощо); епізодичний – жертва та правопорушник бачились один раз або кримінальне правопорушення мало місце після декількох годин спілкування; спонтанний – жертва та правопорушник до моменту вчинення протиправного діяння не були знайомі.

У четвертому розділі «*Запобігання віктимізації неповнолітніх в Україні*» досліджено рівні запобігання віктимній поведінці неповнолітніх осіб, особливу увагу приділено спеціальному віктимологічному та індивідуальному запобіганню. Пономарьовою Т.І. було встановлено, що основними заходами спеціального віктимологічного запобігання поведінки неповнолітніх, які стали жертвами кримінально протиправних посягань, можна вважати: 1) створення алгоритмічного комплексу запобігання формування в неповнолітньої особи стану потенційної чи хронічної жертви; 2) створення спеціальних баз даних про осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення щодо неповнолітніх осіб; 3) створення алгоритму процедури компенсації та реституції для неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень з відповідним редагуванням кримінального законодавства України; 4) заходи, спрямовані на усунення детермінаційного комплексу вторинної віктимізації неповнолітніх осіб; 5) створення віктимологічної моделі потенційно небезпечної поведінки

підлітків; 6) інтеграція методики діагностики схильності особи до віктимно-провокативної поведінки. До заходів індивідуального запобігання віктимній поведінці неповнолітніх осіб автором віднесено: 1) виявлення та постановку на облік латентних та рецидивних жертв, поведінка яких не піддавалась корекції; 2) прогнозування та витіснення віктимних поведінкових індивідуальних особливостей; 3) комунікативні засоби взаємодії з підлітками, які мають сталі віктимні настанови; 4) заходи юридичного супроводження неповнолітніх, котрі потребують правової допомоги; 5) заходи допомоги родинам, в яких було зафіксовано факти домашнього насильства.

П'ятий розділ «*Міжнародний та зарубіжний досвід запобігання кримінально протиправним посяганням на неповнолітніх осіб*» присвячений розгляду міжнародної практики та правових стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо дітей, а також дослідженню провідних зарубіжних кримінологічних практик запобігання вчиненню кримінальних правопорушень проти неповнолітніх. Необхідно позитивно відмітити встановлені автором основні риси міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо неповнолітніх осіб, якими є: 1) реалізація на реформованій, апробованій та соціально визнаній гуманістичній платформі; 2) альтернативний підхід до взаємодії з неповнолітньою жертвою кримінального правопорушення; 3) критична кримінально-правова модель покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення щодо специфічних категорій неповнолітніх осіб; 4) симбіоз карального та відновного підходу до проваджень, в яких потерпілою є неповнолітня особа; 5) створення кримінологічних та віктимологічних стратегій, заснованих на забезпеченні найкращого правового захисту інтересів дитини.

В ході дослідження Пономарьова Т.І. також встановила, що більшість зарубіжних антивіктимних практик полягає в такому: 1) реалізація основ медіації та відновного правосуддя; 2) активне залучення громадськості для роботи з потенційними та/або реальними неповнолітніми жертвами кримінальних правопорушень; 3) популяризація нульової терпимості до суспільно небезпечних діянь; 4) популяризація реабілітаційних та ресоціалізаційних практик; 5) пошук та запровадження технічних засобів та програмного забезпечення з метою своєчасного утримання потенційної жертви від потрапляння в ситуацію з високим віктимним індексом.

Загалом монографія Пономарьової Т.І. «Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні» є достатньо актуальною на сучасному етапі розвитку ювенальної юстиції в Україні. У зв'язку із цим вказане дослідження є ґрунтовним та важливим внеском у національну кримінологічну доктрину та може бути корисним для працівників правоохоронних органів, учених, представників громадських організацій, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться проблемами кримінального права та кримінології.

**Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

М. В. Корнієнко

